

A HÁRMAS-SZÖVETSÉG AGÓNIAJA.

I.

Olaszországnak a hármasszövetségből kilépése és ezen befejezett ténynek a bécsi kormányhoz a legsértőbb formában intézett bejelentése szükségképpen szoros kapcsolatban állott azon elhatározással, hogy az olasz kormány most már a tárgyalásokat Ausztria-Magyarországgal megszakítja, a szakítást nyilvánosságra hozza és a parlamentnek május 12-ikén tartandó ülésén olyan végzéseket erőszakol ki, amelyek az entente-hatalmak oldalán a háború megindítását lehetővé teszik.

Azonban alig hogy május 3-ikán a kilépést bejelentő jegyzék szövegét a táviró Bécsbe megvitte, Rómába tudósítás érkezett az orosz frontnak Gorlicénél történt dicsőséges áttörése felől, a mely haditénynek előrelátható következményei az olasz kormány körében súlyos aggodalmakat támasztottak. Ezek magyarázzák meg azt, hogy a jegyzék nem tételzett közzé, a parlamenti ülés elhalasztása iránt intézkedés történt és Sonnino másnap az osztrák-magyar nagykövettel a bécsi ajánlatok tárgyában másfél óráig tartó eszmecserebe bocsátkozott, sőt késznek nyilatkozott, hogy, ha Burián újabb ajánlatokat tenne, ezeket a ministertanács elé terjeszti.¹

A galicziai harcztéren bekövetkezett fordulat hatása alatt állott báró Burián is, mikor május 4-ikén előtte Avarna herceg a hármasszövetség fölbontását bejelentő jegyzéket felolvasta. Az érdemleges választ későbbre hagyván, egyelőre csak megütközését fejezte ki a fölött, hogy barátságos tárgyalások közepén a szerződés fölbontására határozza el magát az olasz kormány és kijelenté, hogy a következményekért a felelősséget magától elhárítja.²

¹ Macchio május 4-iki jelentése. *Vörös könyv*. 171. sz.

² Burián május 4-iki jegyzéke Macchióhoz. Ugyanott. 170. sz.

Mialatt a jegyzékre adandó válasz Bécsben megfontolás tárgyául szolgált, jött meg Rómából Macchio jelentése Sonnino készsége felől újabb ajánlatok átvételére; a nagykövet egyszerűen azon nézetét tolmácsolta, hogy «azonnali legmesszebbmenő engedékenységgel és különösen az ajánlatoknak az egyezés megkötésénél azonnal felhasználható szabatos formulázásával talán még megmenthető a helyzet».¹

A német kormány szintén ezt a felfogást vallotta és mivel azt hitte, hogy Burián az olasz kormánynyal, a tőle szenvedett súlyos bánatalom után, közvetlenül érintkezni többé nem lesz hajlandó, közbenjárását ajánlotta föl.² Ezt a külügyminister nem vette igénybe. Így tehát három út állott előtte nyitva. Ignorálhatta az olasz jegyzéket, bizalmas jegyzékben válaszolhatott rá, vagy az alkalmat arra használhatta föl, hogy a titkos tárgyalások homályából a nyilvánosság elé lépjen.

Míg az olasz diplomácia lelkiismereti furdalások nélkül túltette magát minden ethikai törvényen, Bécsben aggályosan óvakodtak mindentől, a mivel kötelezettségeket megszeghetnének. Márczius 12-ikén Burián szoros titoktartást ígért a tárgyalások ténye és folyamata felől. Mikor május 1-én a neutralitas fenntartásának olasz barátai úgy vélekedtek, hogy az osztrák-magyar kormány ajánlatainak közzétételével hatást lehetne elérni, Macchio a titoktartás elvállalt kötelezettségére utalt.³ Most, miután a hármasszövetség felbontása a monarchiát minden kötelezettségétől feloldotta, Buriánnak módjában állott a május 3-iki jegyzékben foglalt vádak alapos és méltóságteljes visszautasításával kapcsolatban az Olaszországnak tett ajánlatokat nyilvánosságra hozni. Ezen lépés hatását fokozta volna a hadi-helyzetben beállott fordulat és fokozhatta volna még inkább a német birodalom csatlakozása ezen manifestációhoz; ily módon ugyanis kudarcot vall az olasz taktika, mely a hármasszövetség kötelekeinek felbontása után Németországgal a jó viszonyt fenntartani igyekezett.

Burián egyszerűen ignorálta a szövetség felbontásának

¹ Macchio május 5-iki jelentése. Ugyanott. 173. sz.

² Ezt Macchio május 6-iki jelentéséből tudjuk meg. Ugyanott. 174. sz.

³ Burián május 5-iki jegyzéke. 172. sz.

tényét. Arról sem maga nem nyilatkozott Avarna előtt, sem Macchio útján nem tett észrevételt Sonninónak. Úgy járt el, mintha a tárgyalások menetét semmi sem zavarta volna meg. Felajánlotta a teljes és föltételes lemondást Albániáról és ígéretet tett, hogy az egyezség megkötése után az átengedett területekről származó katonai személyek a frontról azonnal elbocsáttatnak. Ezt «az engedmények legmesszebbre menő mértéke» gyanánt kívánta föltüntetni.

Sonnino átvette az ajánlatot azon kijelentéssel, hogy a ministertanács elé terjeszti.¹

Macchio azonban előre látta, hogy azt ott el fogják utasítani és úgy vélekedett, hogy «időt nyerni» már csak oly módon lehetne, ha a tárgyalások alapjául Sonnino április 8-iki javaslata fogadtatnék el.

Erre a lépésre Burián nem bírta magát elszánni. Abban a hitben volt, hogy az olasz kormány az eddigi engedményekkel beérné, ha nem félne attól, hogy azokat a monarchia a háború diadalmas befejezése után vissza fogja venni. «A bizalmatlanság elosztatására — írja ekkor a római nagykövetnek — talán alkalmas eszköz volna, ha értésére adnók az olasz kormánynak, hogy magunk és Németország mindenkor készek vagyunk, függetlenül a mostani megbeszélések tárgyától, Olaszországgal újlag szorosabb politikai viszonyt hozni létre.»²

Teljesen érthetetlen, miképpen vélte lehetségesnek Olaszországgal új szorosabb viszony létesítését most, mikor az olasz kormány a harminczkét éven át fennálló szoros viszonyt lelkiismeretlenül széttepte; miképpen vélte lehetségesnek, hogy ilyen új viszony kezdeményezése Olaszországot meg fogja nyugtatni.

Maga Burián már néhány óra mulva fölismerte, hogy ezen az úton a szeme előtt lebegő célhoz el nem juthat. Másnap nem beszélt többé az új viszony kezdeményezéséről, hanem csak arról, mily módon lehetne «a tárgyalások megszakítását föltartóztatni.» E végből felhatalmazta a nagykövetet az április 8-iki olasz propositiónak elvben tárgyalási alapúl elfoga-

¹ Macchio május 5-iki jelentése. 174. sz.

² Burián május 9-iki jegyzéke. 176. sz.

dására és egyuttal közölte vele «a legvégső engedményeket,» a melyekre a monarchia magát elszánná: úgy mint az Isonzo nyugati partján a felajánlott terület kibővítését a nyelvhatárig, Pelagosa sziget azonnali átengedését, Trieszt részére a «szabad város» elnevezés adományozását.¹

II.

A mikor ezen utasítás Rómába megérkezett, a politikai helyzetben kedvező alakulás tünetei mutatkoztak.

Május 9-ikén megjelent ott Giolitti, kihez még ekkor is ragaszkodott a parlamentben a nagy többség, melyet a német diplomácia a képviselők négyötöd és a senatorok kétharmad részére becsült.² Azon értesítésekből, melyeket az Ausztria-Magyarországgal és az entente-hatalmakkal folytatott tárgyalások állása és eredményei felől nyert, Giolitti azon meggyőződésre jutott, hogy Olaszország becsülete és érdeke a neutralitas további fenntartását követeli, mivel a bécsi ajánlatok már is nagy előnyököt biztosítanak és a tárgyalások folytatása mellett még gyarapíthatók. Ezen álláspontot foglalta el a király előtt, a ki őt május 10-ikén fogadta. Kihallgatása és a kormány tagjaival való érintkezése alkalmával arról is értesült, hogy a király és a ministerek egy része Sonninótól az ajánlatok tárgyában hamis információkat kaptak.³ Ezért Bülow herczegnek és Macchio bárónak ajánlotta, hogy az ajánlatokról közösen emlékiratot készítsenek és ezt a mérvadó egyéniségeknek nyújtsák át. A két diplomata követte tanácsát.⁴ Giolitti pedig gondoskodott arról, hogy az emlékirat tartalma hozzá közel álló milánói lapban nyilvánosságra jusson.⁵

¹ Burián május 10-iki jegyzéke. 177. sz.

² Ezt a német birodalmi cancellár 1915 május 28-iki beszédében állapítja meg.

³ Ezt a német birodalmi cancellár 1915 május 28. és a magyar miniszterelnök 1916 szeptember 13-iki beszédéből tudjuk.

⁴ Macchio május 10-iki jelentése és Buriánnak ugyanazon napon kelt jelentése. *Vörös könyv.* 178, 179.

⁵ A milánói *Stampa* május 13-iki számában a felajánlott területeknek térképét is adja.

Giolitti föllépése és a bécsi ajánlatok közzététele az olasz kormányra mély benyomást gyakorolt, a melyet más jelentékeny események fokoztak.

A mióta Sonnino április végén az egyezséget az entente-hatalmakkal megkötötte, ezeknek helyzete a harcztéren folytonosan rosszabbodott. Most május 12-ikén az orosz hivatalos jelentések is beismerték, hogy az orosz seregek súlyos vereségeket szenvedtek, ellenben a központi hatalmak hadai a Sant és a Nidát átlépték. Ugyanazon napon a május 2-ika óta elfogott oroszok száma 143,500-ra emelkedett. Ilyen körülmények között az olasz socialista-párt közlönye nyíltan hirdette, hogy «az olasz kormány, ha az országot háborúba vinné, tébolydába való volna.»

Más irányban szintén nagy csalódást szenvedett az olasz kormány, mely arra számított, hogy Olaszországgal egyidőben Románia is fegyvert ragad Ausztria-Magyarország ellen; Bratianu pedig az orosz hadak diadalmas előnyomulásától tette támadó fellépését függővé.¹

Ilyen körülmények között Salandra és Sonnino nem mertek a május 20-ikára egybehívott parlament elé lépni. Nem látták be, hogy hazájukat végzetes ösvényre vezették; csak attól féltek, hogy a háború megindítására irányuló javaslatok a többséget el nem nyerik. Május 13-ikán a ministerium benyújtotta lemondását, melyet hivatalosan azzal indokolt, hogy «a követendő politika irányára nézve az alkotmányos pártoknak a helyzet komolyságától követelt egyértelmű hozzájárulását nélkülözi».

A minister-krisis természete világosnak, megoldása a parlamentarismus elveinek szempontjából könnyűnek látszott. A kormány lemondott, mert programja: a neutralitásnak az entente-hatalmak javára való föladása, a parlament többségének helyeslésére nem számíthatott; mivel pedig a központi hatalmakhoz való csatlakozás programjának a többség megszerzésére kilátása egyáltalán nem lehetett: csakis az a lehetőség

¹ Mivel az együttes támadásra nézve megállapodás létesült a két állam között, mint Czernin gróf 1915 márczius 4. és április 24-iki jelentéseiből tudjuk, szükségképen föl kell tennünk, hogy támadó föllépése elhalasztásáról Románia értesítést küldött Rómába.

látszott fennforogni, hogy a neutralitas további fenntartását követelő kormány alakíttassék.

Azonban a neutralitas már nem állott fenn, mivel a kormány az entente-hatalmakkal (bár a korona hozzájárulása nélkül) szerződést kötve és a hármasszövetséget, a korona hozzájárulásával, fölbontva, a központi hatalmak irányában ellenséges tetteket vitt véghez. A neutralitásnak visszaállítása pedig lehetetlenné vált. Ha ugyanis egy új kormány az elődjei által április 26-ikán az entente-hatalmakkal kötött szerződést szétépti, az április 8-ikán Ausztria-Magyarország irányában emelt követelések egy részéről lemond: ezzel a központi hatalmak irányában barátságos hajlamairól tesz tanúságot; ebben az esetben pedig az entente-hatalmak nem tartják fenn a semlegességet és foganatosítják a megtorló rendelkezéseket, melyekkel az április 26-iki szerződést kierőszakolták.

Nigra gróf felfogása, hogy Ausztria-Magyarország és Olaszország csak szövetségeselek vagy ellenségek lehetnek, helyesnek bizonyult.

A helyzetből keletkező ezen nehézségeket súlyosbította a rémuralom, melyet a háborút követelő párt Olaszországban, különösen Rómában meghonosított, a királyt a forradalom rémképeivel, a neutralitas híveit halállal ijesztette.¹

Giolitti, a ki százával kapta a fenyegető leveleket, nélkülözte az önbizalom és erő azon mértékét, a mely képessé tette volna, hogy politikai eszményeiért hazája becsületének és békéjének ellenségeivel nyíltan szembe szálljon. Mind ő maga, mind párthíve, Carcano kincstárügyi minister, a cabinet-alakítás feladatát elhárította magától.²

A király, ki országát az entente-hatalmak és trónját a forradalmi elemek által fenyegetve látta, május 16-ikán abban állapodott meg, hogy a cabinet lemondását nem fogadja el.

¹ Részleteket bőségesen tartalmaznak a hirlapi tudósítások, továbbá Severus és Dörkes-Boppard munkái.

² A német birodalmi cancellár idézett beszédében megállapítja, «dass sich niemand mehr fand der den Mut hatte eine neues Kabinetstbildung zu übernehmen».

III.

A Salandra-kormány lemondását Berlinben, Bécsben és Budapesten élénk örömmel üdvözölték. Arra számítottak, hogy Giolitti az új kormány élére lép, «a monarchiának Olaszországra nézve fényes ajánlatait elfogadja, az olasz képviselőház többsége pedig mellette foglal állást».¹

Ennek következtében a központi hatalmak római követei a kormányválságnak nem maradtak tétlen tanúi.

Bülow herceg, régi baráti összeköttetéseire támaszkodva, azon fáradozott, hogy Giolitti és pártja vezérférfiai lelkében az erő kifejtésre való elszántságot és a sikerbe vetett bizalmat fölkeltse. Macchio báró pedig lehetővé tette, hogy az új ministerium mindjárt hivatalba lépésekor kész szerződés-tervezetet találjon, melyet tartalom és forma tekintetében elfogadhatónak tekinthet és a melylyel a május 20-ikára egybehívott parlament elé léphet.

Ezen, a német nagykövettel együttesen kidolgozott tervezet szerint Ausztria-Magyarország Tirol azon részeit és az Isonzo nyugati partján fekvő területeket, «melyeknek lakossága olasz nemzetiségű», átengedi, az új határvonalat pontosan megállapítja és azonnal a szerződés aláírása után az átengedés tényét ünnepélyes manifestumban közhírré teszi, a tényleges átadás foganatosítására vegyes bizottságok kiküldése iránt intézkedik, az átengedett területekről származó katonai személyeket a seregből elbocsátja, a politikai foglyokat szabadlábra helyezi; Olaszország souverainitását a valonai öböl és érdeksphaerája fölött elismeri, ellenben a maga részéről az egész Albánia jövődő sorsa fölött desinterressement-ját kijelenti.

Jelentékeny új engedmény természetével bírt a két diplomata megállapodása, hogy a szerződésben Triest város részére új statutum ígértetik, a mely «biztonságot nyújt az iránt, hogy az olasz elem túlsúlya nem lesz érinthető»; a monarchia egyéb részeiben megmaradó olasz lakosság pedig biztosítatik a felől, hogy «az osztrák kormány különös gonddal fog őrködni neu-

¹ A magyar miniszterelnök nyilatkozata 1916 szeptember 13-iki beszédében.

zeti érdekeik megvédése fölött». Ezen tisztán belső ügyeknek nemzetközi szerződésbe való fölvétele mintegy a protectoratust nyújtotta Olaszországnak a monarchia olasz nemzetiségű lakosai fölött. Míg ily módon az olasz közvéleményt kielégíteni kívánták, érzékenységének kímélése végett a szerződésbe semmiféle intézkedést sem vettek föl, mely az átengedett területek német és szláv nemzetiségű lakosságának érdekeit megóvhatta.¹

Egyidejűleg a központi hatalmak, hogy az olasz királyra és közvéleményre hassanak, igénybe vették a pápa támogatását, úgy szintén bevonták actiójukba a magyar és a német nemzet képviselőtestületeit.

IV.

Azon magasztos állás, melyet a katolikus egyház feje a keresztyén világban elfoglal, arra utalja őt, hogy a népek irányában pártatlan semlegességet tartson fenn, de nem olyat, a mely a hideg közönyösségben nyilatkozik meg, hanem olyat, a mely az atyai jóakarát egyenlő melegségében érvényesül. Azon kérdéssel szemközt, hogy Olaszország a világháborúban Ausztria-Magyarország irányában semlegességét megőrizze-e vagy sem, kétségtelen volt, hogy a pápa mindkettővel jóakarátát egyenlő mértékben úgy érezteti, ha Olaszországtól a hitszegés gyalázatát és a háború iszonyait távoltartani, a semlegesség megőrzését biztosítani iparkodik. Ilyen eljárás összhangban volt a keresztyén erkölcsen tanításával és az apostoli szent-szék érdekeivel, a melyeket az Ausztria-Magyarország ellen viselt háború veszélyeztetett. Ha ugyanis ez a háború megindítatik, minden olasznak, akár pap, akár világi, veleszületett kötelessége: hazája és szövetségesei diadaláért, az ellenség és szövetségesei vereségeért imádkozni és áldozatokat hozni. Érthető, hogy ilyen helyzet súlyos lelkiismereti összeütközések támasztására alkalmas.

Ehhez járult azon kétségtelen tény, hogy a háborút követelő mozgalom élesztésében és vezetésében az olasz szabdkörmű-

¹ Macchio május 15-iki jelentése. *Vörös könyv*. 158 sz.

vesség, az angol és francia rokon intézményekkel kapcsolatban, irányadó befolyást gyakorolt. Nyíltan hirdette, hogy minden testvér kötelezve van az olasz közvélemény előtt Francia- és Angolországot «a demokratikus eszmény, a vallási szabadság és a kulturális haladás előharcosa gyanánt» föltüntetni, sőt arra igyekezni, hogy casus belli mesterséges fölidézésével Olaszország az entente-hatalmak támogatására kényszeríttessék.

Az olasz socialisták országos igazgató-tanácsa, éppen ezen válságos napokban, az olasz néphez intézett manifestumában feljogosítottan tekintette magát «arról a vakmerő kisebbségről szólni, melyet a Franciaországnak hódoló szabadkőművesség táplál». ²

Ha tehát ilyen vezérlés alatt a háborút követelő párt sikert arat, ez azon szent érdekeket, melyeknek legfőbb őre a pápa, komoly veszéllyel fenyegette.

XV. Benedek, ki a világháború első napjaiban foglalta el Szent Péter székét, egy pillanatra sem habozott a felől, mely úton kell haladnia. Minden alkalmat megragadott, hogy a béke érdekében hangoztassa szavát, mely első sorban az olasz néphez volt intézve. A tőle sugalmazott katolikus sajtó nem szünt meg az olasz semlegesség föntartása érdekében küzdeni.

Tovább önszántából nem mehetett. Politikai ügyben a közbenjáró tisztének betöltésére csak úgy vállalkozhatott, ha a felek egyike fölkéri. A keresztyén erkölcsan kérdéseiben az őt megillető bírói joghatóság gyakorlásának föltétele az volt, hogy vádló jelentkezzék előtte és bizonyítsa igazát.

Ilyen gondolatok uralma alatt állván e sorok írója, 1915 május 2-ikán báró Buriánhoz intézett levélben megpendítette, hogy a monarchia részéről ő szentségéhez azon kérést kellene intézni, hogy a rendelkezésére bocsátott diplomáciai iratok tanulmányozása után, személyesen, ünnepélyes formában jelenjék meg a Quirinalban és győzze meg a királyt arról, hogy 1914 augusztus 2-iki táviratában adott szava és Olaszország érdeke, a jog és az erkölcs követelése az entente-hatalmak csábító ajánlatainak elfogadását tiltja.

¹ A milánói nagypáholy manifestuma, melyet a berlini *National Zeitung* 1916. május 13-án közölt.

² A római *Avanti* 1915. május 18-iki számában jelent meg.

A pápa fennkölt szelleme biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy egyháza leghatalmasabb, egyuttal leghívebb fiának megkeresésére készséggel fog hajolni; a siker elmaradásának vagy a személyét érhető bántalomnak lehetősége nem fogja visszariasztani. Nem lett volna szükség rá, hogy őt a vértanú-pápák hosszú sorozatára emlékeztessék, vagy akár VII. Piust állítsák eléje, a ki noha világi hatalmától fosztatott meg Napoleon által, ezt Párisban császárrá kente föl, mert ily módon a világbéke helyreállítását előmozdíthatni vélte.

Bizonyára VII. Gergely korát a XX. századtól nagy távolság választja el; megmérésére legszembetűnőbb mérőföldmutatókúl a Canossában megalázott császár és a Quirinalban kitüntetett király szolgálhattak volna. Azonban kétségtelennek kellett tekinteni, hogy a világtörténelmi jelentőségű tény az ingadozó királyra, a béke elnémított barátaira és a félrevezetett tömegekre is döntő hatást fog gyakorolni.

Báró Burián jóakarató fogadtatásban részesítette javaslatomat, de leglényegesebb részét mellőzte.

A szent atya teljesítette a német kormány által is támogatott¹ kérését, abban a formában, a melyben előterjesztette. Útat és módot keresett és talált, hogy atyai szava a királyhoz eljusson. Kötelességérzete sugallatára, nemes önmegtágadással tette ezt, mert a siker reményével nem kecsgethette magát.

Ellenben a külügyminister, az utolsó óráig megőrzött optimismusában, bizalommal nézett a siker elé. Ezt jogosan következtethetem azon sorokból, melyeket május 15-ikén, a Rómából vett jelentések hatása alatt, diadalmas megelégedéssel hozzám írt: «Elmondhatom, hogy igenis a pápa megjelent a Quirinalban, ha nem is személyesen, de átvitt értelemben; mert ő szentsége melegen és hathatósan nemcsak érdeklődik, hanem működik az Olaszországgal való béke érdekében. XV. Benedek jelentőségteljes politikai alakja mindinkább kezd kidomborodni és úgy látszik, ismét egy nagy pápai regnum elé megyünk!»

Reménysege nem ment teljességébe.

¹ Erzberger német centrumparti képviselő szolgált közvetítőül, kinek tevékenységéről a *Times* május 13. és 20-ikán kelt tudósításokat közölt római levelezőjétől.

V.

Eredménytelen maradt, mert elkésett, azon kísérlet is, mely arra volt hivatva, hogy a magyar és a német parlamentek állásfoglalása Olaszországot megnyugtassa az iránt, hogy az osztrák-magyar kormány által, a német birodalom garantiája mellett felajánlott területek átengedése a két állam népeinek helyeslésével találkozik és így az állandóság összes föltételeit bírja.

Első sorban az osztrák parlament volt illetékes, hogy szavát hallassa. Mivel összehívása nehézségekbe ütközött, Bülow herezeg javaslatára, a magyar képviselőháznak adatott alkalom, hogy nyilatkozzék.

A május 17-ikén tartott ülésben gróf Andrássy Gyula a miniszerelnökhöz sürgős kérdést intézett: van-e alapja az olasz és német lapok közleményének, a mely szerint «a külügy-minister bizonyos területi ajánlatokat tett az olasz kormány-nak Olaszország végleges és állandó neutralitásának biztosítása céljából?»

Válaszában a miniszerelnök megállapította, hogy a monarchia Olaszországnak valóban tett területi ajánlatokat; továbbá, hogy azok, a kik a monarchia politikájáért felelősek, erre az útra nem taktikai célokból, nem pillanatnyi nehézségek leküzdése végett léptek, hanem azon meggyőződéstől vezéreltettek, hogy az Olaszországgal való állandó barátság fenntartását a monarchia nagy életérdekei követelik, minélfogva útjából a világháború megrázkódtatásai által felszínre dobott ütközési pontokat el kell hárítani és a hátsó gondolatok nélküli tartós barátság előfeltételeit területi concessiók útján meg kell teremteni. Ezek után azon reményét fejezte ki, hogy a kormány eljárását helyesléssel fogja fogadni a magyar nemzet, melynek kebeléből az olasz nemzettel szemben hosszú időn át fennállott barátság érzelmei nem vesztek ki.

Gróf Andrássy erre teljes megnyugvását fejezte ki a miniszerelnök nyilatkozata fölött és hangoztatta, hogy «az egész képviselőház, talán az egész nemzet egyetért abban, hogy a viszonyt Olaszországgal, ha lehet, bensőbbé, barátságosabbá, őszintébbé kell tenni».

Azonban, úgy látszik, a Salandra-ministerium hiva-

talban maradásának ténye, a melynek hírének néhány órával az előtt vette, kétséget támasztott benne ezen manifestatio sikere felől; azért nemcsak a «ha lehet» záradékkal jelezte skeptikus felfogását, hanem beszédét azon fenyegető nyilatkozattal fejezte be, hogy «a mennyiben elkerülhetetlen volna a küzdelem, a nemzet férfiasan fogja kötelességét teljesíteni».

Az élénk helyeslés, mely a képviselőház minden padjáról felhangzott, azt mutatta, hogy mindkét tekintetben a nemzet képviselőinek érzelmeit tolmácsolta.

Ugyanezen iránzat lépett előtérbe a következő napon a német birodalmi gyűlésen. A cancellár közlé, hogy a bécsi cabinet messzire menő engedményekre, területek átengedésére is, szánta el magát Olaszország irányában, azon őszinte szándékkal, hogy a két állam között életérdekeiknek megfelelő tartós barátságot létesítsen, minélfogva a német birodalom garantiát vállalt a tett ajánlatok végrehajtásáért.

Az olasz nemzet e szerint — úgymond — a szabad elhatározás előtt áll, vajon régtől fogva élő nemzeti remények megvalósulását békés úton akarja-e elérni, vagy pedig az országot háborúba viszi és szövetségese ellen fegyvert ragad-e. Azonban ha a hármasszövetség szerződését az egyik fél széttépi, a másik kettő az új veszélyekkel is rendíthetetlen bátorsággal fog szembe szállani.

Ezen nyilatkozatot szintén a ház minden részéből felhangzó perczekig tartó helyeslés üdvözölte.

A két állam kormányának és parlamentjének a felfogásban és érzésekben nyilatkozó összhangja lélekemelő jelenség, a melyben a leverő és aggasztó momentumok mégsem hiányoznak.

Szükségképp meg kell ütközni azon, hogy egy állam polgárainak százezrei külföldi hírlap közléséből értesülnek legelőször a felől, hogy a területet, a melyen élnek, kormányuk egy másik államnak ajánlotta fel; és azután nem a saját kormányuk, hanem egy harmadik és egy negyedik állam kormányférfiainak nyilatkozataiból szereznek tudomást, hogy a hírlapi közlés megfelel a valóságnak, sőt az ajánlat, a másik állam részéről való elfogadása után, azonnal bevégzett tényt teremt.

Álmélnoknunk kell a felett is, hogy az állam életének egyik

legfontosabb functiójában, területe elidegenítésében, a parlamentek a hozzászólás jogára igényt nem támasztottak; ellenkezőleg, a kormányoknak ilyen joggal meg nem férő eljárását, ezen jogot egyenesen kizáró nyilatkozatait megnyugvással, sőt lelkes hozzájárulással veszik tudomásul.¹

A felségjogok az uralkodót felhatalmazzák, hogy kormányának felelősségétől fedezve, háború után békét kössön, következésképpen a háború szerencsétlen kimenetele esetén a békét területi engedmények árán vásárolja meg. Azonban ezen felségjog határait ki lehet-e odáig terjeszteni, hogy az uralkodó, csak hogy területi engedményekkel fenyegető háborút elhárítson, valamelyik állam neutralitását és barátságát szerezzék meg? A felségjoggal felségkötelesség áll szemközt, mely azt követeli, hogy állama területi épségét az uralkodó óvja meg, következésképp területet a nélkül, hogy fegyverrel oltalmazni meg nem kísérelné, más államnak át ne engedjen.

A német és magyar kormányoknak a parlamentek helyeslésével találkozó azon felfogása, hogy a szomszéd állam barátságának biztosítása érdekében az ettől követelt területek átengedését a közjog megengedi és a politikai bölcsesség javasolja: Ausztriát és Magyarországot, mert különböző nemzetiségektől lakott területekből alakultak, komoly veszéllyel fenyegette. Félő volt, hogy egyik szomszéd kielégítése a többit hasonló követelésekre bátorítja, egyúttal a szomszédokhoz szító elemeket törekvéseik jogosultságáról való hitükben és sikerük iránti bizalmukban meg fogja erősíteni.

Aggkorom éjjeli nyugalmát és nappali munkáját 1915 május 18. és 1916 augusztus 29. között gyakran zavarta meg az a (phantasmagoriának bizonyult) kérdés: nem fog-e találkozni kormány, mely Románia «utógondolatok nélküli barátságának biztosítása végett» románoktól lakott magyarországi területeket fog felajánlani? és ha igen, nem fogja-e ezt az ajánlatot az osztrák Reichsrat éppen úgy ünnepelni, mint a magyar képviselőház a Trentino és az Isonzo-terület fölajánlását?

¹ Miután ugyanis a német birodalom biztosítást nyújtott a területi engedmények foganatosítása ügyében, ezeknek visszavonása a parlamentek által nem volt elérhető.

Míg a jövő tekintetében aggasztónak tűnt föl a május 17. és 18-iki parlamenti ülések lefolyása, a multban folytatott politika megítélésében igazolni látszott azokat, a kik úgy gondolkodtak, hogy a német birodalom és az osztrák-magyar monarchia Elsass és Lotharingia visszaadásával Franciaország, Bosznia és Hercegovina átengedésével Szerbországnak «utógondolatok nélküli tartós barátságát» biztosíthatták és a világháborút megakadályozhatták volna.

Azt a kérdést, vajon a területi ajánlatok elfogadása esetén «utógondolatok nélküli tartós barátság» létesülhetett-e, nem fejtegetem. Egyik korábbi tanulmányomban ezen a helyen tagadólag hangzó feleletemet kellően indokoltam.

Egyebek közt kiemeltem, hogy az őszinte barátság kötelekei népeknél csakúgy, mint egyéneknél, a rokonszeny és az érdekközösség szálaiból fonódnak. A zsaroló, főképp ha lelkét a hűtlenség bűne terheli, rokonszenyet sem áldozata iránt maga érezni, sem áldozatában fölkelteni nem képes. Azon eset, hogy a kielégített zsaroló és áldozata között a magyar miniszterelnök szemei előtt lebegő «hátsó gondolatok nélküli barátság» létrejött volna, bizonyára sohasem fordult elő. Ellenben gyakori azon eset, hogy a zsaroló áldozatát vagy holtig üldözi új igényekkel, vagy kényszeríti, hogy végre mégis, miután a hozott sok áldozat kárba vezett, vele nyíltan szembezálljon és leszámoljon. A meghozott áldozat az érdekközösség kötelekeivel sem csatolta volna szorosabban egymáshoz a két szövetségest, mert a területi engedmények után sem állott volna Olaszországnak érdekében az, hogy a monarchia a világháborúból diadalmasan és megerősödvé kerüljön ki.

Egyébiránt május 17-ikén ilyen barátság létrehozásáról már nem kellett volna szólni. A Salandra-Sonnino kormány reaktiválása után még jelentékenyebb ajánlatokkal sem lehetett volna többé célt érni.¹

A kik azonban azt hitték, hogy parlamenti manifestatiók Olaszország magatartására befolyást gyakorolhatnak, kötelesek lettek volna diplomatai tevékenységük támogatására fel-

¹ Ezt a magyar miniszterelnök nyíltan elismerte 1916 szeptember 13-ikán tartott beszédében.

hívni a népek képviselőit ; nem lett volna szabad ezt addig halogatni, míg elérkezett az idő, a mikor a szenvedélyek és indulatok vihara közepett barátságot ajánló szövegük meghallgatásra már nem számíthatott.

VI.

A Salandra-ministerium visszatérése a kormányra a háborút követelő irány diadalát és a királynak ezen irányhoz csatlakozását jelentette. A neutralitas fönntartására minden remény eltűnt.

Ennek ellenére, báró Burián megbízásából, báró Macchio a szerződés-tervezetet, mely Giolitti számára készült, bemutatta Sonnínónak, azon kijelentés mellett, hogy az osztrák-magyar kormány kész «bármilyen új javaslatot, óhajást, változtatást a legnagyobb jóakarattal átvenni».¹

A minister szó nélkül elfogadta az iratot. Azon kérdésre : vajon hajlandó-e azt a ministertanács elé terjeszteni? igennel felelt, de hozzátette, hogy «az egész ügy fölött a parlament fog dönteni».

Még mielőtt ezen fogadtatás felől a nagykövet jelentése Bécsbe érkezhett, Burián önszántából az eddig tett engedményeket egy újabbal gyarapította, a melyről joga volt föltenni, hogy annak Rómában nagy értéket fognak tulajdonítani. Biztosította az olasz kormányt, hogy a felajánlott terület a szerződés aláírása után egy hónap letelte előtt tényleg át fog adatni.²

Macchio május 19-ikén írásban közölte ezen ajánlatot a minisiterelnökkel és a külügyminisiterrel. Választ nem kapott.³

Másnap megtartatott a képviselők kamarájának ülése.

A minisiterelnök törvényjavaslatot nyújtott be, mely

¹ Macchio május 18-iki jelentése. *Vörös könyv*, 194. sz.

² Burián május 18-iki jegyzéke. Ugyanott 192. sz. Ezen engedmény szövege nem zárja ki azt a magyarázatot, hogy az átadás a vegyes bizottságok időhöz nem kötött munkálatainak befejezése után fog egy hónap alatt fogantatosíttatni. Azonban Burián május 21-iki jegyzéke és Macchio május 23-iki jelentése a szövegben adott értelmezést erősíti meg. Ugyanott 200 és 203. sz.

³ Macchio május 19. és 20. jelentése. Ugyanott 195, 197. sz.

«azon esetre, ha Olaszország háborút visel», a kormányt felhatalmazza, hogy az ország védelme, a közrend fenntartása és az állami kiadások fedezése érdekében törvények hatályával felruházott rendeleteket bocsáthasson ki.

Az indokoló beszédben abból indult ki, hogy Olaszország a mérséklet, egyetértés és béke tényezőjének hivatását áldozatkészséggel teljesítette és a hármasszövetségbe lépésével nemzeti aspiratióinak kielégítéséről is lemondott; azonban törekvéseinek hatását megsemmisítette Ausztria-Magyarország, mely a Szerbországnak szóló ultimatummal a szövetségi szerződést megsértette, az egyensúlyt a Balkánon megzavarta és az iszonyú világháborút felidézte, majd mikor Olaszország a hármasszövetség részére új létjogot kívánt teremteni, ezen kísérleteit is halogató eljárásával meghiusította. Ezek után bejelenti, hogy a kormány javaslatait visszavonta; a hármasszövetségi szerződést érvénytelennek nyilvánította és arról gondoskodott, hogy a mikor a világtörténelem új korszaka nyílik meg, Olaszország a biztonságot és tekintélyt ne nélkülözze. Végre azon óhaját fejezte ki, hogy Olaszország nagysága és boldogsága érdekében minden nézeteltérés és pártkülönbség tünjék el a parlamentben és az országban.

A királyt és Olaszországot, a háborút és a hadsereget éltető zajos tüntetések kísérték és követték a beszédet, mely mint szónoki mű az ékesszólás lendületét nélkülözte, mint kormányprogramm egyrésztől valótlan állításokat merészen hirdetve, másrésztől döntő jelentőségű tényeket homályos célzásokba burkolva vagy teljesen elhallgatva, nem volt alkalmas arra, hogy a parlamentet a helyzet iránt kellően tájékozza.

Bizonyára Olaszországban sem hitte el senki, hogy a monarchia az ultimatumnak Belgrádba küldésével a Balkán-egyensúly megzavarását tervezte vagy előidézhetette, a világháború kitörésére okot szolgáltatott volna.

A miniszterelnök a parlament iránt tartozó legegységesebb kötelességét szegte meg azzal, hogy az olasz területi követeléseket és az osztrák-magyar ajánlatokat elő nem terjesztette, az Ausztria-Magyarországgal folytatott tárgyalások tekintetében azon phrasissal elégitette ki nemzete képviselőit, hogy «a tárgyalások megszakítását az ország méltósága követelte».

Az entente-hatalmakkal kötött szövetséget sem tartotta szükségesnek bejelenteni; azon megjegyzésre szorítkozott, hogy a hármasszövetség felbontása után az ország elszigetelt helyzetben nem maradhatott.

A zugprókátori perbeszédnek méltó kiegészítése a közvetlenül az ülés előtt közrebocsátott *Zöld könyv*, mely egyéb fogyatkozásai mellett az Ausztria-Magyarországra vonatkozó diplomatiái iratokat csak az 1914 december 9-ikétől 1915 május 3-ig terjedő időszakból közli, így tehát a Sonnino elődje által megkezdett tárgyalásokat és az 1915 május folyamán Bécsből tett ajánlatokat mellőzi. Egyébiránt az okmánygyűjtemény tanulmányozására senki sem gondolt; bizottság, mely arról jelentést tegyen, nem küldetett ki.

A kormány által benyújtott törvényjavaslat a kamarában 407 szavazattal 74 ellen, a senatusban úgyszólván egyhangulag elfogadtatott. A kormány a háború megindítására a fölhatalmazást és az eszközöket megkapta.

VII.

Az «Evviva la guerra!» szenvedélyes fölkiáltások, melyek a Montecitorio üléstermében elhangzottak, megrendítő hatást gyakoroltak úgyszólván az egész emberiségre, melynek egyik részét iszonyat töltötte el a leglelkiismeretlenebb hitszegés, másik részét öröm új szövetséges szerzése fölött. Csak a bécsi külügyministeri palota falain nem hatoltak keresztül. Lakója ignorálta a beállott világtörténelmi jelentőségű fordulatot. Az államférfiú néma maradt. Ellenben a lelkiismeretes hivatalnok visszaemlékezett arra, hogy utolsó ajánlataira, melyeket az olasz kormányhoz eljuttatott, választ még nem kapott.

Burián bárónak az olasz parlamenti ülésről vett tudósítás hatása alatt, május 21-ikén a római nagykövethoz küldött táviratát szószerint kell idézni, nehogy ferdítésnek látszassék:

«Kívánatosnak vélem, hogy Nagyméltóságod báró Sonninót keresse fel és barátságos formában fejtse ki előtte, hogy Nagyméltóságod a tegnapi viharos ülés lefolyásáról tájékozva van

ugyan, de mégis köteles őt figyelmeztetni, hogy az utolsó közleményekre az olasz kormány még adós a válaszszal.¹

Ezt a választ a parlamenti végzés félreértést kizáró világozással megadta ugyan, de Burián «elintézésnek» elfogadni nem volt hajlandó. Ugyanakkor eszébe jutott, hogy íróasztalán tizenhét nap óta egy elintézetlen ügyirat fekszik: az olasz kormány május 3-iki jegyzéke, a melyben a hármas-szövetségből való kilépését jelenti. Ez is, noha az események következtében tárgyalanná vált, elintézésre szorult. Még aznap átadta Burián báró az olasz nagykövetnek a válaszjegyzéket, a mely meggyőző bizonyító erővel és mesteri szabatsósággal czáfolja az olasz kormány állításait; azonban ezen előnyöket megdöbentő következtetések szolgálatába helyezte. Ugyanis megállapította, hogy a szerződés 1920 július nyolczadikáig érvényes és felmondást csak az utolsó esztendőben enged meg, minélfogva Olaszországnak 1919 július 8-ig várakoznia kell és majd csak akkor jelentheti be egy év múlva bekövetkező kilépését; a mostani bejelentést pedig tudomásúl nem veszi.²

A tudomásvétel megtagadásának az volt az értelme, hogy az osztrák-magyar kormány a hármas-szövetségi szerződést jogérvényesnek tekinti ezentúl is.

Magatartásának magyarázatául azon föltevés szolgál, hogy ily módon a tárgyalások folytatásának lehetőségét fönntartani óhajtotta. Ugyanis már másnap az osztrák-magyar nagykövetet egy «utolsó kísérletre» hatalmazta föl. Kérdést kellett az olasz külügyministerhez intéznie: vajon hajlandó volna-e a négy nappal az előtt neki kézbesített szerződéstervezetet aláírni, ha a bécsi cabinet az átengedett területek azonnali átadása tekintetében még egy lépéssel közelednék az olasz követeléshez?³

Sonnino május 23-ikán fogadta Macchiót, a kinek barátságos szavakkal előadott figyelmeztetésére, hogy utolsó ajánlataira a válaszszal még adós, azt felelte, hogy «a parlament döntő szavazata után az utolsó bécsi ajánlatokat elkésetteknek kell tekinteni».

¹ *Vörös könyv.* 199. sz.

² Ugyanott. 200. sz.

³ Ugyanott. 202. sz.

A nagykövet ennek ellenére nem mondott le a reményről, hogy megbízatásában eljárva sikert érhet el. Kifejtette, hogy ő mindenkor őszintén fáradozott a megegyezés létrehozásán és még most is kész kormányát rábírní, hogy az átengedett területek azonnali átadása tekintetében még egy lépéssel közeledjék az olasz követeléshez.

Sonnino ismétélé, hogy immár késő; ő — úgymond — az átengedett területek azonnali átadását kezdettől fogva a megegyezés alapjának tekintette; azonban még a legutolsó ajánlat is módot nyújtana a halogatásra. Macchio erőfeszítései, melyekkel az eszmecserét tovább folytatni törekedett, hajótörést szenvedtek, mert a minister annak ismétlésére szorítkozott: «Késő».¹

VIII.

Ez a búcsúszó, melyet Burián elődei is gyakran hallottak, súlyosan megalázó volt rá nézve. Miután négy hónapon át alkudott az áruért és az eltávozó kereskedőt felemelt ajánlatával kereste föl, elutasították azzal, hogy az árút már más vásárolta meg.

Tárgyalásban, a mely népek sorsa fölött dönt, a feleknek meg kell egymást győzni a felől, hogy engedékenyséjük nem határtalan és hogy vannak követelések, a melyeknek visszautasítása bizonyos. Burián báró

- a) márczius 27-ikén lépett a concret ajánlatok útjára;
- b) április 16-ikán kiszélesítette azokat, azzal a kijelentéssel, hogy «a lehetőség legszélsőbb határáig» ment el;
- c) május 4-ikén az engedékenység terén tovább ment és azt állította, hogy «maximális engedményeit» terjesztette elő;
- d) május 5-ikén még messzibbre haladt és azt mondá, hogy «a concessiók teljes mértékét» kimerítette;
- e) május 10-ikén ismét tovább ment;
- f) május 18-ikán merész ugrásra szánta el magát;
- g) május 22-ikén késznek nyilatkozott egy lépéssel az olasz álláspont felé közeledni.

E szerint eljárása nem jelezte azt, hogy a visszautasítás bátorsága megvan benne.

¹ Macchio május 23-iki jelentése. 203. sz.

Államférfiúnak nem szabad azt, a mit tegnap teljesíthet-
lennek nyilvánított, ma mint teljesíthetőt elfogadni, annál
kevésbé följánlani. Burián ezt ismételten megcselekedte.

a) Április 16-ikán lehetetlennek állítja, hogy a monarchia
érdekköréből Albániát kibocsássa; május 5-ikén ezt már lehet-
ségesnek tartja és erre vonatkozólag ajánlatot tesz.

b) április 16-ikán lehetetlennek állítja, hogy az átengedett
terület a háború befejezése előtt tényleg átadassék Olasz-
országnak; május 18-ikán ezt már lehetségesnek tartja és erre
vonatkozólag ajánlatot tesz.

Azon állítása, hogy az olasz követelések részben a monarchia
leglényegesebb életföltételeivel ellentétben állanak, nem tak-
tikai eszköz gyanánt szolgál neki az ellenféllel folytatott alku-
dozásokban; benső meggyőződéséből ered, melyet bizalmas
munkatársa, a római nagykövet előtt tár föl. Mivel tehát mégis
kész volt utóbb ugyanazon követeléseket teljesíteni: vagy lé-
nyeges életföltételeket áldozott föl vagy azoknak fölismerésére
képtelennek bizonyult.

A mikor az engedékenység siklóján mindig mélyebbre
csúszott, ellenfeleiben szükségkép azt a felfogást keltette, hogy
ő maga a monarchia ellenállási képességében nem bízik, hogy
tehát a monarchia mint barát nem értékes, mint ellenség nem
félelmes; mintegy hitelesítette a bécsi udvarnál működő olasz
katonai attaché jelentését, a ki a monarchia ellen indítandó
hadjáratot «katonai sétakirándulásnak» tüntette föl.

Bizonyára sűrűn fordultak elő esetek, a mikor nagy állam-
férfiak visszavonulásra szánták el magukat, néha Canossaig
hátráltak; azonban hosszú küzdelmek után, változott körü-
lmények között, biztos előnyök fejében tették ezt. Burián actiói-
ban a visszavonulási állomásokat napok, néha csak órák időköze
választotta el egymástól; engedményei pedig Sonninót nem
voltak képesek rávenni, hogy április 8-ikán elfoglalt álláspont-
jától akárcsak egy lépésnyire is eltérjen vagy őt új előnyök
nyújtására készíteni.

Föl kell vetni a kérdést: vajon Burián komolyan vette-e
ajánlatait? vajon nem akart-e csupán időt nyerni? nem volt-e el-
határozva, hogy az egyezséget a tett ajánlatok árán meg nem köti?
A csel ilyen eszközeinek felhasználása nem volna kifogásolható.

A mióta márczius elején az uralkodó és a két kormány a területi engedményekre elszánta magát, Burián becsületes őszinteséggel fáradozott, hogy ezen alapon az egyezséget létrehozza. Természetesen azon volt, hogy a monarchia minél csekélyebb áldozatot legyen kénytelen hozni. Azonban a bizalmas munkatársával váltott jegyzékei nem nyújtanak támpontot azon föltevésre, hogy Somminót tévútra akarta volna vezetni. Sohasem tett ajánlatot azzal az óhajtással, hogy azt visszatartsák; többször fordult elő azon eset, hogy a tett ajánlatot, mielőtt azt elutasíthatták, megjavította, a mi arra a törekvésre utal, hogy a tárgyalások kedvező kimenetelét biztosítsa és siettesse.

Eljárásának teljes jóhiszeműségét nagytekintélyű tanúk bizonyítják. A magyar miniszerelnök kijelentette, hogy mihelyt az osztrák-magyar kormány meggyőződött arról, hogy Olaszország barátsága csak területi engedmények árán szerezhető meg, az összes felelős tényezők elszánták magukat erre az áldozatra. A német birodalmi cancellár hirdette, hogy a két szövetséges hatalom megegyezésének előmozdítása végett a Németbirodalom elvállalta a garantiát az egyezés loyális végrehajtása érdekében. Lehetetlen, hogy a két államférfiú a parlamenteket megtéveszteni s báró Burián a német császár jótállását a megtévesztés eszközéül fölhasználni merete volna.

Burián folyton emelkedő ajánlatai tehát a gyengeség és bátortalanság nyilatkozatai voltak.

Ezek után nem meglepő az, hogy olasz kartársa tetteinek és nyilatkozatainak megítélésében kivételes kiméletét tanusított, melyet meghatónak mondhatnánk, ha eljárása a hivatalra, melyet viselt, sőt az államokra is, a melyeket képviselt, nem lett volna megalázó. Bizonyára nem találkozott még miniszer, a ki szövetségesét olyan súlyos sérelmekkel illette, mint Sonnino a mi monarchiánkat; a vetóra utalunk, a melyet az ellen, hogy osztrák-magyar sereg Szerbiába és Montenegróba nyomuljon, emelni merészkedett; megemlíti azon nyilatkozatát, hogy az olasz állam méltóságával nem fér össze a tárgyalásoknak monarchiánkkal folytatása; fölhozzuk azt, hogy ő emelte az osztrák-magyar kormány ellen a szerződészegés vádját. Ezzel szemközt Burián «sajnálátát, megütközését, meglepetését» fejezte

ki és «kínos benyomásról» szólott. Erőteljesebb kifejezéseket még a munkatársához intézett bizalmas jegyzékeiben sem használt, a melyekben pedig felindulását, ha ilyen lelkében uralomra jut, nem kellett volna elnyomnia. Az önmérséklet és önmegtagadás az államférfiú nélkülözhetetlen tulajdonságai; de ezeknek nem szabad az érzéketlenségig fokozódnia. A magánélet becsületbeli ügyeiben érvényesülő szabályok a nemzetközi érintkezésben nem alkalmazhatók; de az állam képviselőinek természetes kötelességük: súlyos vádakát, érett megfontolással lehetőleg rövid idő alatt visszautasítani. A mikor Burián az olasz kormány május 3-iki jegyzékében foglalt mélyen sértő alaptalan állításokra tizenhét napon át nem válaszolt, túlépett azon határon, a melyet az önbecsülés az önmegtagadásnak szab.

Ékes phrasisait és gondosan kidolgozott körmondatait tanulmányozva, nem zárkozhatunk el azon gondolat elől: hogy más lett volna a helyzet alakulása, ha olyan államférfiú intézte volna a külügyeket, a milyen a terebesi sírbolt nagy lakója volt, a ki egykor Gorschakoff herczeghez nyíltan azon kérdést intézte: «Akarja-e Oroszország Konstantinápolyt elfoglalni?» és a habozva adott tagadó válasza megjegyzé, «Nagy szerencse ez Európára; mert különben a háború elháríthatatlan lenne!»

Nem hiányoztak «czéhbeli» diplomaták, kik lenézéssel beszéltek Andrássyról, a dilettansról, a ki a diplomatai műhely értékes chablonainak felhasználásához nem ért. Ezzel a szemrehányással nem illethették az irigykedő kartásak Buriánt, ki a diplomatai gyermekszobák Flaubert-puskáit kegyeletesen szedte elő és dajkameséiben rendületlenül hitt. Különös szeretettel használt tartalom nélküli formulákat; például, hogy az olasz kormány tényeit és nyilatkozatait «nem veszi tudomásul», a következményekért «a felelősséget magától elhárítja», a mivel néha sajtószertű helyzeteket teremtett. Mikor Olaszországnak a hármasszövetségből bejelentett kilépését «nem vette tudomásul», tehát a szövetségi szerződést érvényben levőnek tekintette, ebből az következett, hogy míg Olaszország minden kötelezettségtől tényleg föloldotta magát, Ausztria-Magyarország köteles volt mindazon jogokat, a melyek a szerződés értelmében Olaszországot megillették, tiszteletben tartani!

Szívesen élt azzal a naiv furfanggal, hogy megbizásából a nagykövetnek bizonyos előterjesztéseket úgy kellett tenni, mintha azokat a saját kezdeményezéséből kockáztatná. Abban a véleményben volt, hogy Rómában mindent elhisznek neki; még azt is, hogy január 13-tól február 7-ig «nem ért rá» a területi engedmények ügyét a magyar miniszterelnökkel megbeszélni. Meg volt győződve arról, hogy ha egyik elődjét, Goluchowski grófot küldi Rómába, Sonnino elfogadja azon ajánlatokat, a melyekkel Bülow és Macchio sikertelenül fordultak hozzá; nem bírta elhinni, hogy Sonnino egy volt külügyminister küldetését fölöslegesnek tartja.

A politikai helyzet megítélésében nélkülözötte a biztosságot. Az utolsó perczig nem hitte, hogy Olaszország háborút indít a monarchia ellen. Jellemző e tekintetben az olasz' nagykövet panasza, hogy Burián nem engedi magát «kapacitáltatni» a felől (non puo capacitarsi) hogy Olaszország fegyver hatalmával kész elvenni azt, a mit neki önként odaadni nem akarnak. E szerint a hitszegést bejelentő olaszszal szemben Olaszország becsületének ügyvédje gyanánt szerepelt. Még a május 20-iki parlamenti ülés viharos jelenetei után sem nyíltak föl szemei; ragaszkodott azon reménységhez, hogy Olaszországot a hármasszövetség elhagyott tűzhelyéhez visszacsábíthatja.

A történetíró újból kísértésbe jó azt a kérdést vetni föl: vajon a minister nem simulálta-e a bizalmat, csak azért, hogy a hűtelen szövetségessel az érintkezést még egy ideig folytathassa? Ha így jár el, ő is, miként Talleyrand a bécsi congressuson, épen száz esztendővel előbb, szintén kérkedhetett volna: «J'ai reussi de leur faire croire, que je suis un imbecile.» Sajnos, az ő bizalmas jegyzékei kizárják ezt a feltevést. Nem volt nagy művész a diplomatai színpadon; gyógyíthatatlan optimismus irányította politikáját.

Azonban a legsúlyosabb vád ellen, hogy a német birodalom kormánya által rá gyakorolt nyomásnak engedett és súlya alatt a monarchia érdekeit feláldozni kész volt, meg kell őt védelmezni. Ilyen nyomást, a mely fenyegetéssel állott volna kapcsolatban, nem kíséreltek meg rá gyakorolni. Ellenkezőleg, mikor ő hivatalba lépésekor a Bülow herczeg által Rómában megindított tárgyalások alapjára helyezkedni vonakodott, a német kormány

visszavonta javaslatait és Sonninótól követelte fenyegető nyilatkozattal, hogy más alapon folytassa az alkudozásokat az új külügyministerrel.

Ily módon az erő és bátorság hiányáért a felelősséget ő viseli. Erőt és bátorságot csak egy irányban fejtett ki. El volt tökéve osztrák területnek, a német császár garantiája mellett, átengedését foganatosítani, tehát megdönthetetlen bevégzett ténnyt teremteni, a nélkül, hogy az átengedett területek lakói, kik vérüket ontották a dynastiáért, előbb megkérdettnének. A parlamentek hozzájárulása tekintetében nem élt fönntartással, sőt hogy Sonnino gyengéd lelkiismeretét megnyugtassa, kiköktatta őt arra nézve, hogy a parlamentek szentesítése a területi engedmények érvényességének nem föltétele. (Non era una condizione per la sua validità e della sua esecuzione.) Mikor Olaszország bizalmatlanságát eloszlatandó Budapesten a parlamenti tüntetést szervezte, nem gondolt arra, hogy a fennforgó esetben illetékes osztrák birodalmi tanácsnak szóhoz kell jutnia. Saját hazája képviselőit sem becsülte meg azzal, hogy őket a helyzetről tiszta kép alkotására képessé tegye; elhallgatta előttök még azt is, hogy a hármas-szövetségi szerződést, a melynek fenntartása végett súlyos áldozatokat követelt, Olaszország már két héttel előbb a legsértőbb formában semmisnek és érvénytelennek nyilvánította.

Hogy ezt az áldozatot tényleg nem kellett meghozni, a monarchiára nézve a legnagyobb szerencse volt. Isten különös kegyelme homályosította el az entente-hatalmak szemeit, a melyek meg nem látták, hogy rájuk nézve az osztrák-magyar ajánlatok elfogadása Olaszország részéről, nagyobb előnyöket biztosított volna, mint elutasításuk.

Ha 1915 május 18-ikán Sonnino a szerződést aláírja, a monarchia köteles lett volna tartalmát azonnal ünnepélyesen közzétenni, az átengedett területekből származó katonai személyeket a seregből elbocsátani, a területeket egy hónap alatt Olaszországnak átadni.

A monarchia gyengeségéről, ellenállási képessége megfogyatkozásáról a legilletékesebb tényezők által az egész világ színe előtt tett vallomás erkölcsi hatását, politikai és harcztéri következményeit könnyű volt előre megállapítani.

Arra a kérdésre : vajon a drágán megvásárolt olasz neutralitás az állandóság biztosítékaival dicsekedhetett-e, lehetetlen igennel válaszolni. Nem lehetett várni, hogy az átengedett területek és a hatalmas stratégiai támpontok birtokbavétele után a D'Annunzio, Barzilai és Garibaldi által diadalra vezetett párt szenvedélyeit hirtelen elfojtja, a politikai bölcsesség és az ethikai becsület szavára fog hallgatni. Fokozott határozottsággal hirdette volna Ausztria-Magyarország közelálló enyészését, az Adria mellől kiszorításának könnyűségét, szükség esetén forradalmi mozgalmakkal kierőszakolta volna a «setakirándulást» Triest és Dalmácia felé.

Burián diplomatai actióinak meghiusulása a monarchiától kiszámíthatatlan szerencsétlenséget hártott el.¹

FRAKNÓI VILMOS.

¹ Megjegyzem, hogy dolgozatom ezen utolsó fejezete félesztendő óta készen állt és Burián visszalépése következtében jelentékenyen enyhített formában lát itt napvilágot.